

थारू जातिको सामाजिक, सांस्कृतिक अवस्था

कैलाली जिल्ला धनगढी न.पा. वडा नं ५को एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको आंशिक
आवश्यकतापूरा गर्नका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

गीता शर्मा

सिम्बोल नं. २८००७४

रोल नं १३२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय क्याम्पस
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र
केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र अन्तर्गत गीता शर्माले “थारु जातिको सामाजिक, सांस्कृतिक अवस्था कैलाली जिल्ला धनगढी न.पा. वडा नं ५ को एक अध्ययन” विषयक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहराइएकोले स्वीकृत प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

.....
विभागीय प्रमुख
प्रा.डा. ओम गुरुङ

.....
बाह्य परीक्षक
मधुसूदन सुवेदी

.....
शोधनिर्देशक
डा. केशवकुमार श्रेष्ठ
सह-प्राध्यापक

मिति: २०६६/०४/३२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र
केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागअन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा गीता शर्माले “थारु जातिको सामाजिक, सांस्कृतिक अवस्था कैलाली जिल्ला धनगढी न.पा. वडा नं ५ को एक अध्ययन” विषयक शोधपत्र तयार गर्नुभएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु र उहाँको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दै मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
डा. केशव कुमार श्रेष्ठ
सह-प्राध्यापक
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

मिति: २०६६/०४/२०

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत समाजशास्त्र/मानवशास्त्र स्नातकोत्तर तहको पाठ्यक्रमको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको हो । सर्वप्रथम त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागका आदरणीय प्राध्यापकहरू जसले यस विषयमा अध्ययन गर्ने मौका प्रदान गरी यस शोधकार्यमा हौसला र प्रेरणा दिनु भएकोमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । यस विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा.ओम गुरुडप्रति आभारी छु । आफ्नो व्यस्तताको बाबजुद पनि समय प्रदान गरी उचित निर्देशन, सुझाव एवम् सरसल्लाह प्रदान गरी यस शोधकार्यलाई सही मार्गनिर्देशन गरिदिनु भएकोमा शोधनिर्देशक सह-प्राध्यापक डा. केशव कुमार श्रेष्ठप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्रलाई अन्तिम रूपदिन आफ्नो अमूल्य सुझाव र सल्लाह प्रदान गरि वर्तमान स्वरूपमा ल्याईपुऱ्याउन मार्गनिर्देशन गरि दिनु भएकोमा प्राध्यापक मधुसूदन सुवेदी प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रदान गर्दछु ।

शोधकार्यको सुरुदेखि अन्तसम्म आफ्नो अमूल्य सुझाव र सल्लाह प्रदान गर्दै वर्तमान स्वरूपमा ल्याइपुऱ्याउन सहयोग गरिदिनु हुने समस्त मित्र वर्ग धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । त्यस्तै शोधक्षेत्रका स्थानीय वासिन्दाहरू जसले मलाई शोधकार्यका लागि आवश्यक विविध जानकारी दिनुभई सहयोग गरिदिनु भएकोमा म उहाँहरूलाई पनि बिर्सन सकिदैन साथै हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययनको क्रममा सधैं प्रेरणा प्रदान गर्ने बुबा श्री धर्मदेव शर्मा तथा आमा लक्ष्मीदेवी शर्मा र दाजुहरू श्री विन्दुप्रसाद शर्मा र श्री राजेशप्रसाद शर्माप्रति अनुगृहीत रहन्छु । अध्ययन कार्यलाई निरन्तरता दिन सहयोग पुऱ्याउने श्रीमान लोकेन्द्रराज भट्टलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने भाईहरु दिपकराज शर्मा र दिपेन्द्रराज भट्टलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै यस शोधपत्रलाई शुद्धताका साथ

टङ्कन गरी सहयोग गरिदिने क्रिएटिभ कम्प्युटर सेन्टर कीर्तिपुर, नयाँबजारलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

गीता शर्मा
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

विषयसूची

पृष्ठ

सिफारिस पत्र

स्वीकृतिपत्र

कृतज्ञताज्ञापन

विषयसूची

तालिका सूची

पारिभाषिक शब्द र प्रयोग भएका शब्दावली

अध्याय-एक : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

१

१.२ समस्याको कथन

५

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

७

१.४ अध्ययनको महत्व

७

१.५ अध्ययनको सङ्गठन

९

अध्याय-दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

१०

२.१ थारु जातिको उत्पत्ति र परिचय

११

२.२ थारु जातिको सामाजिक सांस्कृतिक अवस्था

१५

२.३ थारु जातिको आर्थिक अवस्था

१९

२.४ थारु जातिको सामाजिक, सांस्कृतिक र आर्थिक पक्षमा

आएको परिवर्तन

२१

अध्याय-तीन : अनुसन्धान पद्धति

३.१ अध्ययन क्षेत्र छनोटको औचित्य	२३
३.२ अध्ययन ढाँचा	२३
३.३ तथ्याङ्क स्रोत र प्रकृति	२४
३.४ समग्रता र नमुना छनौट	२४
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि	२४
३.५.१ प्राथमिक स्रोत	२५
३.५.१.१ अन्तर्वार्ता	२५
३.५.१.२ अवलोकन	२५
३.५.१.३ प्रमुख जानकार व्यक्तिहरूसँगको अन्तर्वार्ता	२६
३.५.२ द्वितीय स्रोत	२६
३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण	२६
३.७ अध्ययनको सीमा	२७

अध्याय-चार : अध्ययन क्षेत्र सामान्य परिचय

४.१ कैलाली जिल्ला	२८
४.१.१ भौगोलिक अवस्था	२८
४.२ धनगढी नगरपालिका	२९
४.३ वडागत आधारमा जनसंख्या	३०
४.४ जात/जातिको आधारमा जनसंख्या	३१

४.५ भाषागत आधारमा जनसंख्या	३२
४.६ धर्मको आधारमा जनसंख्या	३३
४.७ शैक्षिक अवस्था	३५
४.८ उद्योग र व्यापार	३६
४.९ स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई	३७
४.१० विद्युत, यातायात र संचार	३७
४.११ पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थल	३८
४.१२ सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरू	३९

अध्याय-पाँच : सामाजिक सांस्कृतिक अवस्था

५.१ थारूजातिको परिचय	४०
५.२ जनसंख्या	४१
५.३ परिवारको किसिम	४४
५.४ घरको बनावट	४५
५.५ शिक्षा	४६
५.६ परिवार नियोजन	४८
५.७ स्वास्थ्य	४९
५.८ महिलाको स्थिति	५०
५.९ सामाजिक हक: सम्पत्तिको हक	५१
५.१० नातेदारी व्यवस्था	५१
५.११ सामाजिक संगठन तथा राजनीति	५२

५.१२ सांस्कृतिक अवस्था	५३
५.१२.१ धर्म	५३
५.१२.२ जन्मसंस्कार (जन्मकरम)	५३
५.१२.३ छैठी (छठी)	५४
५.१२.४ न्वारन (नौबाउननी)	५४
५.१२.५ अन्नप्रासन (भात खवाइ)	५५
५.१२.६ नाक, कान छेदन तथा छेगोर (नाक, कान छेदाइना तथा मुढानी कार्य)	५५
५.१२.७ रजस्वला (निछुइना)	५६
५.१२.८ भेषभूषा	५६
५.१२.९ गरगहना	५६
५.१२.१० विवाह संस्कार (भ्वाज)	५७
५.१२.११ वैवाहिक उमेर	६०
५.१२.१२ मृत्युसंस्कार (मरनीकरनी)	६१
५.१२.१३ चाडपर्व	६२
५.१२.१४ नृत्य, संगीत	६६
५.१२.१५ धार्मिक प्रचलन	६७
५.१२.१६ अतिथि सत्कार	६९
५.१२.१७ खानपान	६९
५.१२.१८ भाषा	६९

५.१२.१९ धार्मिक अन्धविश्वास ७०

अध्याय-छ : आर्थिक अवस्था

६.१ भू-स्वामित्व	७१
६.२ भू स्वामित्वको प्रकार	७३
६.३ उत्पादनको स्थिति	७४
६.४ खाद्यान्नको पर्याप्तता	७५
६.५ आम्दानीको स्रोत	७६
६.६ पशुपालन विवरण	७८
६.७ कृषि तथा अन्य पेसाबाट हुने वार्षिक आयको स्थिति	७९
६.८ ऋणको अवस्था	८०
६.९ वार्षिक खर्चको विवरण	८१
६.१० वैकल्पिक रोजगारीको स्थिति	८२

अध्याय-सात : सामाजिक सांस्कृतिक तथा आर्थिक परिवर्तन

७.१ सामाजिक संस्कारमा आएको परिवर्तन	८३
७.२ धार्मिक विश्वास तथा चाडपर्वमा आएको परिवर्तन	८५
७.३ भेषभूषा तथा गरगहनामा आएको परिवर्तन	८६
७.४ खानपिनमा आएको परिवर्तन	८६
७.५ पारिवारिक प्रथामा आएको परिवर्तन	८६
७.६ शैक्षिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तन	८७
७.७ नारीको अवस्थामा आएको परिवर्तन	८७

७.८ बसोबासमा आएको परिवर्तन	८८
७.९ नातेदारी व्यवस्थामा आएको परिवर्तन	८८
७.१० थारूहरूको जीवनस्तरमा आएको परिवर्तन	८८
७.११ पेशामा आएको परिवर्तन	८९
७.१२ कृषि प्रणालीमा आएको परिवर्तन	८९
७.१३ राजनैतिक चेतनामा आएको परिवर्तन	९०

अध्याय-आठ : सारांश तथा निष्कर्ष

८.१ सारांश	९१
८.२ निष्कर्ष	९५
सन्दर्भग्रन्थसूची	९९

तालिका सूची

तालिका. १: ध.न.पा. को वडागत आधारमा जनसंख्या	३०
तालिका २: ध.न.पा. को जातिगत आधारमा जनसंख्या	३१
तालिका ३ : ध.न.पा. को भाषागत आधारमा जनसंख्या	३२
तालिका ४: ध.न.पा. को धर्मको आधारमा जनसंख्या	३३
तालिका ५ : ध.न.पा. को शैक्षिक अवस्था सम्बन्धी विवरण	३४
तालिका ६: ध.न.पा. को ६ वर्ष र त्यसभन्दा माथिको जनसंख्याको साक्षरता स्थिति	३५
तालिका ७ : ध.न.पा. को आर्थिक रूपले सक्रिय (१० वर्ष र माथिका) जनसंख्याको स्थिति	३६
तालिका ८ : उमेर अनुसार उत्तरदाताको विवरण	४१
तालिका ९: उमेर र लिङ्ग अनुसार छानैट परिवारको जनसंख्या विवरण	४३
तालिका १० : परिवारको बनावटको आधारमा उत्तरदाताको विवरण	४४
तालिका ११ : घरको किसीमको आधारमा उत्तरदाताको विवरण	४५
तालिका १२ : शैक्षिक स्थिति अनुसार उत्तरदातापरिवारको विवरण	४७
तालिका १३: परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग	४८
तालिका १४ : उपचार पद्धतिको आधारमा उत्तरदाताको विचार	४९
तालिका. १५ : शौचालयको प्रकार	५०
तालिका. १६ : उचित वैवाहिक उमेरको आधारमा उत्तरदाताको विवरण	६१
तालिका १७ : भू स्वामित्वको विवरण	७१

तालिका १८ : भू स्वामित्वको प्रकार	७२
तालिका १९: वार्षिक उत्पादन	७३
तालिका २० : खान पुग्ने र नपुग्ने आधारमा विवरण	७५
तालिका २१ : उत्तरदाता थारू जातिको आमदानीको स्रोत	७६
तालिका २२ : उत्तरदाताले पालेका पशुपंक्षीहरूको विवरण	७७
तालिका २३ : कृषि तथा अन्य पेसाबाट हुने वार्षिक आयको विवरण	७८
तालिका २४ : ऋण दिएको तथा लिएको विवरण	७९
तालिका २५ : खर्चका क्षेत्रहरूको विवरण	८०

परिभाषिक शब्द र प्रयोग भएका शब्दावली

- गुरुवा - थारुजातिको धार्मिक काम गर्ने मानिस
- भलमन्सा - गाउँको मुख्य मानिस
- किसनुवा - घरमुली
- भ्वाज - विवाह
- जन्मकरम - जन्मसंस्कार
- मरनीकरनी - मृत्युसंस्कार
- नाककान छेदाइना तथा मुढानी कार्य - नाककान छेदन तथा छेगोर
- पितर देना - श्राद्ध गर्नु
- कलुवा - बिहानको खाना
- मिजनी - दिउँसोको खाजा (खाना)
- वेरी - साँझको खाना
- गोन्याचोल्या - अविवाहित थारु महिलाको परम्परागत पहिरन
- डैनाभुल्वा - विवाहित थारु महिलाको परम्परागत पहिरन
- लगौटी र भोटो - थारु पुरुषको परम्परागत पहिरन
- माघी - माघे संक्रान्ति
- दश्या - दशैं
- देवारी - तिहार
- होली - फागु पूर्णिमा
- देउरार - थारुजातिको देवता राख्ने कोठा

अष्टमी - कृष्णजन्माष्टमी

छठी - छैठी

नौबाउननी - न्वारान

भातखवाई - अन्नप्राशन

निछुइना - रजस्वला

